

Araştırma Makalesi/Research Article**Türkiye’de Takrîbü’l-Mezâhib Alanında Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi***The Evaluation of the Studies on Taqrib Al Madhahib in Turkey***Ramazan TARİK*****Öz**

19. asırdan itibaren İslam dünyasında Müslümanlar arasında meydana gelen parçalanma ve bölünmelere karşı politikalar geliştirilmeye başlanmış bir takım kavramlar ortaya atılmıştır. İslam Birliği, (Panislamizm) bu kavramların ilki olup özellikle 20. Asrın ortalarına kadar bu kavramla alakalı çalışmalar yürütülmüştür. Ancak ortaya çıkan başarısızlıklar ve olumsuzluklar karşısında İslam Birliği kavramı yerini takrîbü’l-mezâhib düşüncesine bırakmıştır. Takrîbü’l-mezâhib denildiğinde, akla ilk olarak 18. asırda Sultan I. Mahmud ile Nadir Şah arasında Caferiliğin beşinci hak mezhep olmasına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar ve toplantılar gelse de bu dönemde “takrîbü’l-mezâhib” kavramı kullanılmamıştır. Bu kavram, resmi olarak 1945’te Mısır’da ortaya atılmış ve “Dârû’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye” adıyla kurumsallaşmıştır. İlmi, dini ve akademik birçok çalışmaya imza atan bu kurum, ortaya çıkan siyasi ve dini nedenlerden dolayı 1960’tan itibaren derin bir sessizliğe bürünmüştür.

Bu çalışmada, takrîbü’l-mezâhib düşüncesi ile ilgili olarak ülkemizde yapılan akademik çalışmalar farklı başlıklar altında tasnif edilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle konu ile alakalı önem arz eden bazı çalışmalarla ilgili dipnotlarda açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Çalışmaların zaman aralığı tespit edilirken, düşüncenin resmi olarak ortaya çıkış tarihi baz alınmıştır. Bu tarihi belirlerken de -her ne kadar bazı kaynaklarda bu düşüncenin kökeninin çok eskiye dayandığı ifade edilse de- takrîbü’l-mezâhib kavramının 1940’lı yıllarda Mısır’da dillendirildiği ve kavramlaşarak bir topluluk etrafında kurumsal bir kimliğe büründüğü zaman dilimi esas alınmıştır.

Çalışma, takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin tanımı ile başlayıp tarihsel süreci hakkında genel bir girişten sonra ülkemizde yapılan çalışmaların başlıklar halinde tasnif edilerek her birinin altına yapılan çalışmalar sıralanmak suretiyle yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Takrîb, Mezhep, Ehl-i Sünnet, Şia, Mısır, İran, Türkiye.

Abstract

Since the 19th century, a number of concepts have been put forward to develop policies against fragmentation and division among Muslims in the Islamic world. The

Geliş Tarihi/Received: 22. 11. 2019 - Kabul Tarihi/Accepted: 20. 12. 2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Bitlis/Türkiye, rtarik@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1912-6610.

Islamic Union (Panislamism) is the first of these concepts, and especially until the mid-20th century, studies on this concept have been carried out. However, in the face of the failures and negativities, the concept of Islamic Union has been replaced by the idea of taqrib al madhahib. When Taqrib al madhahib is mentioned, the concept of taqrib al madhahib was not used in this period, although the studies and meetings carried out between Sultan Mahmud I and Nadir Shah in the 18th century to make Jafarism the fifth right sect. This concept was formally introduced in Egypt in 1945 and was institutionalized under the name Dar al taqrib bayna al madhahib al Islamiyya. This institution, which has signed many scientific, religious and academic studies, has been in deep silence since 1960 for political and religious reasons.

In this study, the academic studies carried out in our country regarding the idea of taqrib al madhahib are classified under different titles and determined. In particular, explanatory information is given in the footnotes of some studies that are relevant. When determining the time interval of the studies, the official appearance date of the thought was taken as the basis. While determining this date, although some sources have stated that the origin of this idea is very old, the concept of de taqrib al madhahib was expressed in Egypt in the 1940s and conceptualized into an institutional identity around a community.

The study started with the definition of takrîbü’l-mezâhib thought and after a general introduction about the historical process, the studies carried out in our country were classified as titles and the studies conducted under each one were listed.

Keywords: Taqrib, Sect, Ahl al Sunnah, Shia, Egypt, Iran, Turkey.

GİRİŞ

Kaynaklarda kullanıldığı kısa adıyla “*takrîbü’l-mezâhib*” veya “*takrîb*”, tam adıyla “*et-takrîbü’l-mezâhib beyne’l-mezâhibi’l-İslâmiyye*”, 20. asrın ortalarına doğru İranlı Şii bir âlim tarafından ortaya atılan, Ezher ulemasının desteği, Mısır’ın jeopolitik ve tarihi özelliği dolayısıyla Mısır’da hayat bulan ve kurumsallaşan bir düşüncedir.

19. asrın yarısından itibaren tarih sahnesinde olan İslam Birliği kavramı 20. asırdan itibaren yerini “*takrîbü’l-mezâhib*” kavramına bırakmıştır (Tarik, 2018:178). Özellikle 20. asrın başlarından itibaren İslam dünyasında dini birlikteliği ve İslam kardeşliğini hâkim kılmak için hem Sünni ve Şii cemahtan birçok girişimde bulunan eylemler gerçekleştirilmiş, konferans ve toplantılar düzenlenmiştir. Aslında bu çalışmaların önemli bir bölümü İslam Birliği ve İslami vahdet düşüncesi etrafında gerçekleştirilmiştir (Atiyye, 2013: 438-439).

Takrîbü’l-mezâhib, özellikle 1930’lu yılların arasında planlanmış, 1945’ten itibaren Mısır’da Ezher himayesinde hayata geçirilmiş, önce “*Cemâ’atü’t-Takrîb*” adıyla bir grup tarafından benimsenmiş (eş-Şirâzî, ty.: 81) daha sonra da “*Dârü’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye*” adıyla kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur (el-Gıfârî, 2007:176). Kurumun ilk kurucu üyeleri arasında ağırlıklı olarak Sünnî âlimler ile Yemen’deki Zeydî lideri yer almıştır. İlk etapta Şii ulemeden hiçbir isim bu kurucu üyeler arasında yer almamıştır (eş-Şirâzî, 1992: 17).

Kurumun faaliyet sürecinde ilk dönemde sık sık idari ve ilmi toplantılar yapılmıştır. Bu toplantıların ilkinde Dârü’t-Takrîb’in Yönetim Kurulu Başkanlığına Muhammed Ali Allûbe Bâşa; Muhammed Takî el-Kummî de kurumun Genel Sekreteri olarak seçilmiştir (Kıssatü’t-Takrîb, 2007: 23). İlerleyen dönemde özellikle yayıncılık alanında önemli

faaliyet yapılmıştır. İlk olarak “*Risâletü’l-İslâm*”¹ adlı bir dergi neşredilmiştir (Brunner, 2004: 143). Kurum, kuruluş ilkelerinde yer alan yönetmelik gereği dergi ile birlikte kurum tarafından bazı eserler neşredilmiştir (el-Kummî, 1949: 39). Mısır Evkaf Bakanlığı da bu yayın sürecinde kuruma destek vermiştir (Tarik, 2018: 269).

Dârû’t-Takrîb faaliyetlerinin Şiiler açısından en önemli noktası, 1959 yılında Şeyh Mahmûd Şeltût tarafından verilen tarihi fetvadır (Şeltût, 1959: 227-229). Bu fetva, Caferîliğin İslam dininin beşinci hak mezhebi olma statüsü kazanmıştır. Böylelikle Şii düşünce legal olma statüsünü elde etmiştir (Nasr, 2006: 107). Bu fetva sonrasında Şii fihri Ezher müfredatına girmiştir (Ze’evi, 2007: 3).

Takrîb kurumu, faaliyet dönemi boyunca birçok kesimin eleştirilerine maruz kalmıştır. Ehl-i Sünnet çevresinin genel tepkisi, Şiiliğin yayılmasının bu kurum sayesinde kolaylaştığı yönündedir (Ahmed Ali, 2008:168). Seleflerin de yoğun eleştirileri olmuştur. Bu eleştirilen en önemlisi de kurumun neşrettiği yayınların hemen hepsinin Şii kökenli veya Şiilerin lehine olan eserler olmasıdır. Ayrıca Şiilerin sahabeye olan olumsuz üsluplarını değiştirmemeleridir (ez-Zeyd, 1434: 25).

Kuruma yönelik giderek artan eleştiriler, Sünni ulemanın hayal kırıklığına uğraması, Mısır ile İran arasında giderek artan siyasi kriz, Seleflerin Mısır ve çevresinde etkin bir rol oynaması, Sünni ulemanın desteğini çekmesi ve kurumun en önemli temsilcisi Ağâ Hüseyin Burucerdî’nin vefat etmesi gibi daha birçok nedenden dolayı 1960’tan sonra önce çöküş başlamış 1972’den sonra da derin bir sessizliğe bürünmüştür (Tarik, 2018: 280-281). Bu kurum, 1947’den 1972’ye kadar inişli çıkışlı bir süreç yaşamış ve daha sonra derin bir sessizliğe bürünmüştür. Ancak 1979 İran İslam Devrimi ile birlikte İslam dünyasında Şii âlemine karşı olan tavır değişikliği Mısır’da da kendini göstermiş ve Şii varlığının burada zarar görmesi üzerine Mısır’da takrîbü’l-mezâhib düşüncesi etkisini kaybetmiş ve 1972’de Dârû’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye’nin kapanmasıyla bu düşüncenin Mısır tecrübesi sona ermiştir (Brunner, 2013: 33).

Mısır döneminde yapılan çalışmalar, takrîbü’l-mezâhib düşüncesi için yeni kapılar açmış, Lübnan’da “*Dârû’l-İnsâf*” adıyla aynı amaca hizmet eden kurum tesis edilmiştir (el-Gıfârî, 2007: 294.; Allâm, 2010: 47). Her ne kadar Dârû’t-Takrîb kadar etkili olmadıysa da bir müddet varlığını devam ettirmiştir. Yine Hind alt kıtada benzer şekilde “*Medresetü’l-İslah*” (Fazlurrahman, 1990: 148) ve “*Aligarh ekolü*” tarafından özellikle takrîbü’l-mezâhib düşüncesi doğrultusunda bazı çalışmalar yapılmış ve özellikle Aligarh ekolü tarafından halen de benzer çalışmalar yapılmaya devam etmektedir (Tarik, 2018: 149-159). Ancak takrîb düşüncesi için asıl dönüm noktası, 1979 İran İslam Devrimi ile birlikte olmuş, özellikle Ayetullah Humeynî’nin vahdet düşüncesi etrafında benzer çalışmalar yürütülmüştür. Her ne kadar Humeynî dönemine yetişmese de 1991’de İran Ruhani Lideri Ayetullah Ali Hamaney tarafından “*Mecmaû’l-âlemî li’t-takrîb beyne’l-mezâhibi’l-İslâmiyye*” adıyla yeni takrîb kurumu tesis edilmiştir. Bu kurum halen varlığını devam ettirmekte olup, dini, kültürel, yayıncılık, eğitim, basın-yayın vb. alanlarda takrîb düşüncesini hayatta tutmak ve canlılığını her geçen gün arttırmak için çalışmalarına devam etmektedir (el-Mecmaû’l-Âlemî li’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye, 2005: 300-306).

¹ Derginin bütün sayılarına online olarak ulaşmak için bkz: <https://www.taghrib.org/>. Erişim Tarihi: 11.12.2019.

İslam mezhepleri arasındaki ihtilafları, ayrılıkları ve düşmanlıkları ortadan kaldırmak amacıyla takrîb düşüncesi ekseninde İran’ın yanı sıra Suudi Arabistan’ın da içinde bulunduğu (Arıkan, 2013: 279-280.; Aksoy, 2017: 77-78) bazı İslam ülkelerinde kurumsallaşma çabaları olmuştur. Aynı zamanda Mısır’da da 2006’da Dârû’t-Takrîb’i yeniden canlandırma girişimleri olmuştur (Kramer, 1992: 203-204). Bu girişimlerden bazıları başarılı olurken bazıları ise olumsuz sonuçlanmıştır.

TÜRKİYE’DE TAKRÎBÜ’L-MEZÂHİB DOĞRULTUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bu çalışmamızda, takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin ortaya atıldığı zamandan bugüne kadar konu ile alakalı olarak ülkemizde yazılan yazılar ve akademik çalışmalarla alakalı bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu yüzden yukarıda saydığımız İslam ülkelerindeki çalışmalara burada yer vermeyeceğiz.

Takrîbü’l-mezâhib düşüncesi doğrultusunda ülkemizde bir kurumsal çabanın olmadığı bilinmelidir. Ancak düşüncenin ortaya atıldığı 1940’lı yılların sonundan beri konuyla alakalı çalışmalar yapıldığı da aşikârdır. Bu çalışmalar, ilk dönemde gazete, dergi ve mecmualarda haber niteliğinde yazılırken günümüzde akademik çevrelerde yazılır, tartışılır olmuştur. Bu konuda ansiklopedi maddesi, makale, yüksek lisans ve doktora tezi yazılmakla birlikte sempozyum ve toplantılar düzenlenmektedir.

Bu çalışmayı kaleme alırken izlenecek yol, ülkemizde konuyla alakalı yapılan çalışmaları türlerine göre tasnif edip yazılanlar hakkında kısaca bilgiler verilecektir. Ancak burada tasnif dışında tutacağımız bir çalışma mevcuttur. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından zikretmekte fayda vardır. Takrîb düşüncesi, 1945 yılında Mısır’da ortaya atılıp Dârû’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye kurulduğunda bütün İslam ülkelerine telgraf ve mesajlar gönderilmiştir. Böylece kurum hakkında bilgiler verilmiş, yapılacak olan etkinliklere davetiyeler gönderilmiştir. Aynı şekilde Hicaz, İran ve Türkiye başta olmak üzere İslam ülkelerinden de benzer iyi dilek mesajları iletilmiştir. Bu mesajlar ve dilekler, kurum tarafından yayınlanan ve adeta kurumun sesi olan (Ahmed Ali, 2008: 93) “*Risâletü’l-İslâm*” adlı dergisinin “*Savtu’t-Takrîb*” köşesinde yayınlanmıştır.² Türk basınında da o dönem geniş yer bulan takrîb düşüncesi ile alakalı Türkiye’den giden mesaj, Bağdat Şeriat Fakültesi Dekanı Şeyh Hamdi el-A’zamî’ye aittir. el-A’zamî’nin bir Türkiye seyahati esnasında takrîb düşüncesi ile ilgili basına verdiği demeçte, Türkiye’deki aydınların düşünce ile alakalı olarak sergiledikleri tavrı dile getirmiş, onun bu demecine söz konusu dergide Türkiye başlığı altında yer verilmiştir. el-A’zamî mesajında, İstanbul’da bulunduğu dönemde, görüştüğü gazeteci, fikir ve düşünce insanlarına kurum hakkında bilgiler verdiğini ve bu haber karşısında İstanbul aydınlarının sevinç ve memnuniyetle karşıladığını söylemiştir (et-Takrîb fî Türkiye, ty: 137-139). Ayrıca Sebülürreşad Dergisi editörü olan Eşref Edip’in kendisinden kurumla alakalı dergiye bir yazı yazmasını istediğini ve kendisinin de detaylı bir yazı kaleme aldığını ifade etmiştir (Tarik, 2018: 242-243).

² Risâletü’l-İslâm dergisinin (bütün sayılarında olmasa da) özellikle ilk sayılarında “*Savtu’t-Takrîb*” şeklinde derginin en son kısmında bir başlık açılmıştır. Bu başlık altında İslam ülkelerinde düşünce ile alakalı yapılan çalışmalar hakkında bili ve güncel haberler kısaca verilmiştir.

Akademik Çalışmalar

Çalışmada, takrîbü’l-mezâhib düşüncesi ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalar, öncelikle yayınlanan kitap, makale, ansiklopedi maddesi, sempozyum tebliğleri, yüksek lisans ve doktora tezleri şeklinde tasnif edilmiştir.

Telif ve Çeviri Eserler

Bu başlık altında zikredilen eserlerin önemli bir bölümü İran’da farklı isimler tarafından Farsça olarak kaleme alınmış daha sonra ülkemizde Türkçe’ye çevrilen eserlerdir. Bununla birlikte ülkemizde çevrilen eserlerin başlıkları doğrudan takrîbü’l-mezâhib olarak değil de genellikle “*vahdet*” veya “*İslâmî vahdet*” şeklindedir. Çünkü Şii dünyasında yayınlanan birçok eserde takrîbü’l-mezâhib ile vahdet kavramları birlikte kullanılmakta olup yüklenen mana da aynıdır (Teberreiyân, 2007: 52-53). Özellikle 90’lı yıllarda Türkçe’ye çevrilen eserler ülkemizde rağbet görmüştür. Bunda, şüphesiz İran Devrimi’nin ülkemizin de dâhil olduğu birçok ülkede özellikle İslamcı çevrelerde uyandırdığı heyecan etkili olmuştur (Elhan, 2016: 52).

Ülkemizde takrîbü’l-mezâhib ile ilgili doğrudan alakalı bir eser neşredilmemiştir. Ancak çalışmada Sünni-Şii ittifak düşüncesine yer veren Cemil Hakyemez’in eserini bu başlık altında zikretmek istiyoruz.

- Cemil Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*, 1. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014. 207 s.

Müellif eserinde Şiilik ve Sünnilik açısından Osmanlı-Safevi ilişkileri, Safevi sonrası dönem ve Nadir Şah dönemi Sünni-Şii ittifak çalışmaları, İslam dünyasında modernleşme ve Sünni-Şii ilişkilerine etkisi, Osmanlı Devleti’nin İslam Birliği Politikası ve Şiiler ile Sünni-Şii birlikteliğinin nasıl olacağına değinmiştir.

Takrîbü’l-Mezâhib ile ilgili ülkemizde yayınlanan diğer çalışmalar, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkçe’ye çevrilen eserlerdir. Söz konusu eserleri yayınlayan yayınevleri, ülkemizde faaliyet gösteren özellikle Şia mezhebine ait eserlerin yayın ve satışını yapan şirketlerdir. Tercümesi yapılan eserler şunlardır:

- *Vahdet (Ortak Kitap)*, Objektif Yayınları, İstanbul, 1992.

Muhammed Vaizzâde Horasânî, Abdülkerim Biazar eş-Şirâzî, Murtaza Mutahharî, Abdülkerim Suruş ve Cafer Şehîdî tarafından kaleme alınan bu ortak eser, yayınlandığı dönemde İslami vahdet düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkan tartışmalara ve vahdet düşüncesinin önündeki engelleri konu almaktadır. Bu bağlamda ülkemizde ilk tercüme edilen eserlerdendir.

- Abdü’l-Hüseyn Şerefüddîn el-Mûsevî, *el-Mürâcaât*, (Çev: Sabahattin Sonay), Velayet Yayıncılık, İstanbul, ty.

Abdü’l-Hüseyn Şerefuddin el-Mûsevî tarafından kitap haline getirilmiştir. el-Âmilî’nin bir Mısır ziyareti esnasından Ezher ulemasından Şeyh Selim el-Bişrî’ye Ehl-i Sünnet-Şia arasındaki ihtilafların ortadan kaldırılmasına dair olan hissiyatını dile getirmiştir. el-Bişrî’nin de olumlu yaklaşması üzerine iki mezhep arasındaki ihtilaflı konuların çözümü için mektuplaşmaya karar vermişlerdir. Süreç içerisinde karşılıklı olarak 106 mektup yazılmıştır. Daha sonra her iki taraf, bu mektuplaşmanın gelecek nesillere

aktarılmasını sağlamak amacıyla bu mektuplar kitap hâline getirilmiştir (el-Mûsevî, ty.: 4-5).

- Ayetullah Seyyid Ali Hamanei, *İslami Birlik*, (Çev: Nurcan Altun), Feta Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Ayetullah Ali Hamaney’in doğrudan kaleme aldığı bir eser değildir. Ancak onun adıyla yayınlanmıştır. Eserin içeriğinde, Hamaney’in İslami vahdet hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Genellikle TV, Radyo, toplantı, gösteri ve benzeri etkinliklerde yaptığı konuşma ve verdiği demeçlerin bir araya getirilmiş halidir.

- Ebü’l-Berekât Abdullah es-Süveydî, *Hucec-i Kat’iyye*, (Yayına Hazırlayan Hüseyin Hilmi Işık), Hak Sözü Vesikaları, Hakikat Kitâbevi Yayınları, No: 2, İstanbul, 2014.

Hucec-i Kat’iyye, İran Şahı Nadir Şah tarafından Şiilerle Sünniler arasındaki ihtilafı noktaları ortadan kaldırmak amacıyla her iki taraftan âlimlerin bir araya gelmek suretiyle düzenlenen toplantı hakkında bilgiler vermekte olup Ebü’l-Berekât Abdullah es-Süveydî tarafından kaleme alınmıştır (es-Süveydî, 2014: 5-6). 1908’de Mısır’da Osmanlıca’ya çevrilmiş, ülkemizde de Hakikat Kitâbevi tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

- Murtaza Mutahhari, *Hac ve Müslümanların Vahdeti*, Çev: Nurcan Altun, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Murtaza Mutahharî tarafından kaleme alınan bu eser, Mutahharî’nin konuşmalarından derlenmiştir. Özellikle Hac ibadeti üzerinden birçok konuya temas etmiş, Müslümanların vahdetinin üzerinde durarak Haccın vahdet düşüncesi üzerindeki rolüne değinmiştir. Vahdet düşüncesinin olabirliği üzerinde de duran Mutahharî, bunun için öncelikle Müslümanların birbirine karşı anlayışlı olması gerektiğini ifade etmiş hac ibadetine de bu bağlamda iyi değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

- Haydar Hubbullah, *Mezhepler Arası Barış Risalesi*, (Çev: Mikail Gürel), Asr Yayınları, İstanbul, 2016.

Haydar Hubbullah’ın “*Risâletü selâm-ı mezhebi*” başlıklı eserinin tercümesidir. Eser, son dönemde kaleme alınan ve takrîbü’l-mezâhib ile ilgili yazılan eserlerdendir. Takrîbü’l-mezâhib’in gerekliliğine işaret edilerek özellikle Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında ihtilafı görünen meselelere yer verilmiş ve bu meselelerin tarihsel süreçte geçirdiği evreleri açıklayarak iki mezhep arasında bu meselelerin sorun haline getirilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Lisansüstü Tezler

Ülkemizde hâlihazırda konumuzla alakalı yapılan tezler incelediğinde, doğrudan takrîbü’l-mezâhib düşüncesi ile ilgili biri yüksek lisans diğeri doktora olmak üzere iki adet tez hazırlandığı tespit edilmiştir. Takrîbü’l-mezâhib denildiğinde, ilk olarak Nadir Şah ve Sultan I. Mahmud döneminde Sünni-Şii ittifakı için yapılan faaliyetler akla gelmektedir. Ancak bu dönemde yapılan faaliyetlerde, takrîbü’l-mezâhib kavramından ziyade “*ittifak, diyalog*” tabirleri kullanılmaktadır. Ancak Nadir Şah tarafından düzenlenen 1743 Necef Toplantısı’nda Sünni-Şii âlimlerinin bir araya gelmesi ve mezheplere dair meseleleri karşılıklı görüşmeleri ve değerlendirmeleri bazı Batılı araştırmacılar tarafından doğrudan takrîbü’l-mezâhib olmasa da bu düşüncenin ilk nüveleri olarak değerlendirilmiştir (Bengio

vd., 2011: 1). Bu itibarla, tezler başlığı altında her ne kadar doğrudan konuyla alakalı olmasa da, kaynaklarda bu dönemde atıfların olması dolayısıyla I. Mahmud ve Nadir Şah dönemi ile alakalı yapılan tezleri de çalışmamızın kapsamında değerlendireceğiz. Buna göre tespit edebildiğimiz lisansüstü tezler şunlardır:

- Ali Djafar-Pour, *Nâdir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. SBE, İstanbul, 1977.
- Abdurrahman Ateş, *Avşarlı Nâdir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniv. SBE, Isparta, 2001.
- Saim Arı, *Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nâdir Şah-I. Mahmut Dönemi Ehl-i Sünnet-Şîî Diyalogu*, Basılmamış Doktora Tezi, Harran Üniv. SBE, Şanlıurfa, 2001.
- Uğur Kurtaran, *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Konya, 2012.
- Nesrin Aksoy, *Şîî-Sünnî Takrîb Çalışmaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta, 2017.
- Ramazan Tarik, *İslam Düşüncesinde Mezhepleri Yakınlaştırma Girişimleri (Takrîbü’l-Mezahib: Mısır Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2018.

Yüksek Lisans ve doktora tezleri başlığı altında yapılan çalışmalara baktığımızda, özellikle Djafar-Pour, Ateş, Kurtaran tarafından yapılan çalışmalar tarihçi gözüyle kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar, daha çok Sultan I. Mahmud ile Avşar Devleti lideri Nadir Şah devri, Mühimme ve Nâme-i Hümâyûn Defterleri başta olmak üzere Osmanlı Arşivleri ışığında tarihsel süreci yansıtmaktadır. Arı’nın çalışmasında ise temelde 3 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri esas alınmıştır.³ Bu çalışmada, Osmanlı Devleti-Safevi Devleti arasındaki çekişmeler, barış antlaşmaları ve bu antlaşmalardaki mezhep unsuruna yer verilmiştir. Yine Nadir Şah dönemi siyasi olarak ele alınmış, Şiilik ve Caferilik mezhebine değinilmiştir. Daha sonra o dönem 1743 tarihinde Nəcəf’te düzenlenen ve mezhep temsilcilerinin⁴ yaptığı karşılıklı görüşmelerde problemleri olan meselelere yer verilmiştir.

Aksoy ve Tarik tarafından yapılan tezlerde ise, takrîbü’l-mezâhib kavramı müstakil olarak ele alınmıştır. Aksoy’un tezinde kavramın manası ile birlikte Sünnî-Şîî mezhebi arasındaki ihtilafli bahisler ve tarihsel süreçte takrîbü’l-mezâhib faaliyeti kabul edilen bazı girişimler ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda ise bu düşünceye destek veren âlimler tanıtılmıştır. Tarik’in tezi ise, kavramın manaları ile birlikte İslam dünyasında ve Batı’da ele alınışı, tarihsel süreçteki mezhepleri yakınlaştırma faaliyetleri ve özellikle de bu düşüncenin resmen ortaya atıldığı dönem olan Mısır dönemi, Dârü’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye kurumu ve çalışmaları ele alınmıştır.

³ Bu defter Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı tarafından matbu hale getirilmiştir. Bkz: *I. Mahmud-Nâdir Şah Mektuplaşmaları, 3 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri (Transkripsiyon/Tıpkıbasım)*, (Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Uğur Ünal), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 136, Bion Matbaacılık, İstanbul, 2014.

⁴ Nadir Şah tarafından düzenlenen bu toplantıda, dönemin Bağdat Valisi Ahmed Paşa tarafından Sünnî mezhebini temsilen Bağdat’ta mukim Şafii âlim Abdullah es-Süveydî görevlendirilmiştir. (es-Süveydî, 1323: 6-7; Litvak, 2011: 71)

Ansiklopedi Maddesi

Takrîbü’l-mezâhib ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz kadarıyla iki ansiklopedi maddesi yazılmıştır. Bunlardan ilki Werner Ende tarafından Encyclopaedia Dictionary Islam Muslim World’de kaleme alınmış (Ende, 2004: 139-140), diğeri ise İlyas Üzüm tarafından Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde yazılmıştır. Ülkemizde neşredilen diğers ansiklopedilerde bu kavram ve düşünce ile ilgili bir madde veya yayın mevcut değildir. Söz konusu ansiklopedi maddesi aşağıdadır:

- İlyas Üzüm, “Takrîbü’l-Mezâhib”, *DİA*, XXXIX, 2010, ss. 467-469.

Üzüm tarafından yazılan bu madde, aslında takrîbü’l-mezâhib düşüncesi hakkında tanıtıcı bilgiler veren ilk yayın kabul edilebilir. Kavramın manası ile başlayan madde, kısa bir tarihi süreç özetinden sonra Mısır dönemi ve bu düşünceye destek veren âlimler hakkında bilgi vermiş son kısımda da bu düşüncenin imkânı üzerine düşünceleri aktararak çalışmayı tamamlamıştır. Çalışma ansiklopedi maddesi olmasına rağmen yoğun bir içeriğe sahiptir. Bu yönüyle takrîb adı ile yazılan diğers ansiklopedi maddesine göre daha ayrıntılı ve kapsayıcıdır. Madde, konu ile alakalı daha sonra yapılan çalışmalar için bir başvuru kaynağı olma özelliğine sahiptir.

Makale ve Bildiriler

Takrîbü’l-mezâhib düşüncesi ile ilgili olarak ülkemizde çok sayıda makale kaleme alınmış ve tebliğler sunulmuştur. Makale alanında aşağıda listelediğimiz çalışmaların önemli bir kısmı, yine bildiriler başlığı altındaki çalışmalarla aynı başlık ve içeriğe sahiptir. Sempozyumlarda bildiri olarak sunulan birçok çalışma daha sonra dergilerde yayınlanmıştır. Makale ve bildiriler başlığı altında her ikisine de yer verdik. Listedeki çalışmalar, yayın tarihi esas alınarak sıralanmıştır. Ayrıca bu iki başlık altında yer alan çalışmaların değerlendirmesi, son kısımda yapılacaktır.

Öncelikle makale başlığı altında tespit ettiğimiz çalışmalar şunlardır:

- M. Raif Ogan, “İslam Mezhepleri Arasında Ayrılık ve Birleşmeler”, *Sebilürreşad*, Mart 1949, Cilt: 2, S. 36, ss. 164-165.
- M. Raif Ogan, “İslam Mezhepleri Arasında Ayrılık ve Birleşmeler-2”, *Sebilürreşad*, Mart 1949, Cilt: 2, S. 37, ss. 182-184.
- M. Raif Ogan, “İslam Dünyasının Ehemmiyetli Mevzuları: Mezhepleri Birbirine Yaklaştırma”, *Sebilürreşad*, Mart Cilt: 3, S. 74, 1950, ss. 371-373.

Dârû’t-Takrîb Kurumu, tesis edildikten sonra İslam dünyasındaki birçok ülkeye mektup göndermiştir. Burada amaç, İslam ülkeleri ile kurum arasında bilgi akışını sağlamaktır. Türkiye’deki birçok âlimle bilgi alış verişinde bulunmak amacıyla bu mektuplaşma gerçekleşmiştir. Bu mektuplaşmalar o dönem Türk basınında geniş yer bulmuştur. Bu konuyu köşesine ilk taşıyanlardan biri de Râif Ogan’dır. Ogan, *Sebilürreşad Dergisi*’nde konu ile alakalı üç makale kaleme almıştır. İlk makalesinde, takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin “*kestörü*” (mimarı) olarak ifade ettiği Muhammed Takî el-Kummî’nin⁵

⁵ Muhammed Takî el-Kummî, 1910 Yılında İran’ın Kum şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini ve hıfzını Tahran’da tamamlamış, Arap Dili ve batı dilleri (Fransızca) üzerine eğitim almıştır. Gençliğinden itibaren Sünn-Şii mezhepleri arasındaki ihtilafli meselelerin çözümüne yönelik

yazdığı makaleden yola çıkarak bir değerlendirmede bulunmuştur. İkinci makalesinde ise, birinci makalede kaldığı yerden devam etmiş, özellikle burada “müşterek kültür” kavramına vurgu yaparak müşterek kültürü yapanlarla yıkanların bir arada olamayacağını umduğunu söylemiştir. Ancak yine de doğrudan “olmaz” diyerek koca bir duvar çekmek yerine “*inşallah olur*” demenin daha doğru olduğunu ifade etmiştir. Son makalesinde ise Dârü’t-Takrîb hakkında tanıtıcı bilgiler vererek özellikle kurum tarafından yayınlanan Risâletü’l-İslâm dergisinde yayınlanan makalelere değinmiştir.

- Ebû'l-Berekât es-Süveydî, “Sünnî-Şii İttifakına Doğru”, (Çeviren: Mustafa Çağrırcı), *Nesil Dergisi*, Sayı: 10, 1979, ss. 33-48.
- Ebû'l-Berekât es-Süveydî, “Sünnî-Şii İttifakına Doğru”, (Çeviren: Mustafa Çağrırcı), *Kelam İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1996, ss. 317-349.
- Muhibbuddîn el-Hatîb, “İslâm Mezhep ve Fırkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu”, (çev: Mehmet Hayri Kırbaçoğlu), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, cilt: XXX, ss. 293-327.

“*Makale ve bildiriler*” başlığı altında zikredilen çalışmaların özellikle makale türleri ilk olarak çeviri tarzında yayınlanmıştır. Özellikle es-Süveydî’nin Necef Toplantısı’nı konu alan “*Hucec-i Kat’iyye*” adlı eseri Mustafa Çağrırcı tarafından tercüme edilmiştir. Yine Muhibbuddin el-Hatîb’in takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin olamayacağı argümanı üzerine yazılan “*el-Hutûtu’l-arîza li’l-uses elletî kâme aleyhâ dînü’ş-Şîa el-İmâmiyye el-İsnâaşeriyye*” adlı eseri de yine ilk tercüme edilen çalışmalar arasındadır.

- İlyas Üzüm, “Sünnî-Şîi Yakınlaşması: Dârü’t-Takrîb Tecrübesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 1998, ss. 171-185.
- A. Bülent Ünal, İtikadi ve Siyasi İslâm Mezheplerinin Yakınlaştırılmasına Dair Bazı Mülâhazalar, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sayı: 25, ss. 31-42.
- Ayetullah Muhammed Ali Teshiri, “İslâmî Uzlaşıda İlimler ve Kültürel İlişkilerin Rolü”, *İslami Davet*, 21 Şubat 2008, (Çevrimiçi)
<http://www.islamidavet.com/2008/02/21/islami-vahdetten-uzaklamak-kurandan-uzaklamaktir/>. 11.12.2019.
- Doğan Kaplan, “İran’da Şîi-Sünnî Yakınlaştırma Çalışmaları”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VI/2, Güz-2013, ss. 257-274.
- Cemil Hakyemez, Nasıl Bir Şîi-Sünnî Birlikteliği?, *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2012, sayı: 25, ss. 70-80.⁶

çalışmalar yapmıştır. 1937’den itibaren Mısır’a giden ve takrîbü’l-mezâhib düşüncesini Mısır’da hayata geçirmek için uğraşlar vermiş, Ezher uleması ile iletişim halinde olmuştur. Bu çabaları karşılık vermiş ve Dârü’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye’yi Mısır’da kurmuştur. Bu çalışmalar arada çıkan savaş ve benzeri bazı nedenlerden dolayı kesintiye uğrasa da 1972’ye kadar devam etmiştir. Bu tarihte kurumun kapanması ve sonraki süreçte İran İslam Devrimi’nin gerçekleşmesiyle Kummi’nin takrîb çalışmaları sona ermiştir. 1980 yılında Fransa’ya taşınmış ancak 1990’da meydana gelen trafik kazasıyla vefat etmiştir. (Brunner, 2004:135) (eş-Şîrâzî, ty: 94.; Dehbân, ty.: adı geçen site)

⁶ Hakyemez’in bu çalışması hakkında “*Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünnî-Şii İttifakı*” adlı eserini değerlendirirken bilgi verdiğimiz için bu kısımda değerlendirmedik.

- Mehmet Ali Büyükkara, “Mezhepsel Uzlaşma ve Barış: Modern ve Post-modern Yaklaşımlar”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 18, S. 35, 2013/2, ss. 109-138.
- Âdem Arıkan, “Şîîlerin Takrîbi ve Suûdîlerin Teklifi”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, cilt. 6-2, 2013, ss. 275-292.
- Hasan Hüseyin Güneş, “İslamî Vahdet, Mezheplerin Yakınlaştırılması ve Dârû’t-Takrîb”, *İntizar Dergisi*, C. 1, S. 1, İstanbul, 2014, ss. 145-152.
- Hasan Hüseyin Güneş “Takrib Çalışmalarının Tarihsel Nüveleri ve Ehl-i Sünnet Ulemasının XX. Yüzyıldaki Gayretleri”, *İntizar Dergisi*, C. 1, S. 2, İstanbul, 2014.
- Hasan Hüseyin Güneş, “Sünnî-Şîî Ulema ve Aydınlarının İslam Mezheplerini Yakınlaştırma Çabaları”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 13, ss. 185-203.
- Hasan Hüseyin Güneş, “Şîî Ulema ve Aydınların Mezhepleri Yakınlaştırma Girişimleri-I”, *İntizar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, İstanbul, 2014, ss. 161-174.
- Cafer Yusufî, “İslam Mezhepleri Arasındaki Dostluğun Etkenleri ve Engelleri”, *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 11, 2015, ss. 5-22.
- Mehmet Ali Büyükkara, “İran’ın Takrîb-i Mezahib Politikası”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 74, Mayıs-Haziran 2016, ss. 22-24.
- İbrahim Barca, “Geçmişin Hakikat Âleminde İnternetin Sanal Âlemine Şii-Sünnî Diyalog ve Yakınlaşma Çalışmaları”, *PURE LIFE*, Vol.11.No.4, December. 2017, ss. 167-200.
- Cemil Hakyemez, “Mezhepleri Yakınlaştırma (Takrîbü’l-Mezâhib) Çalışmalarının Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar*, 2018, cilt: XXIX, sayı: 2, ss. 288-309.

Sempozyum Bildirileri

- Muhammed Hasan Teberreyyan, “Takrîbü’l-Mezâhib Stratejisi”, *Uluslararası Fikirde Uzlaşma Eylemde Birlik Sempozyumu*, İstanbul, 2007, ss. 52-59.
- Doğan Kaplan, “Sünnî-Şii Yakınlaşmasının İmkânı Üzerine”, *Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu*, 17-18 Mayıs 2013 Dedeman Otel / Konya.
- Doğan Kaplan, “İran’da Şii-Sünnî Yakınlaştırma Çalışmaları”, *Ortadoğu’nun Geleceği Açısından Şii-Sünnî İlişkileri*, 27-29 Eylül 2013, Çorum, 2014, s. 165-176.
- Hasan Hüseyin Güneş, “Sünnî-Şîî Ulema ve Aydınlarının İslam Mezheplerini Yakınlaştırma Çabaları”, *II. Ortadoğu’da Siyaset ve Toplum Kongresi*, ORMER Enstitüsü, 14-17 Ekim 2014.
- Doğan Kaplan, “Sünnî-Şii Yakınlaştırma (Takrîbü’l-Mezâhib) Çabalarının Başarıya Ulaşamamasının Nedenleri Üzerine”, *Kur’an ve Toplumsal Bütünleşme Sempozyumu -Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, 27-29 Mart 2015, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa.
- Mustafa Ekinci, “Vahdet Çalışmaları Çerçevesinde Tarih Boyunca Sünnî-Şii İttifakı Teşebbüsleri”, *Hz. Peygamber, Tevhid ve Vahdet, Şanlıurfa Uluslararası X. Kutlu Doğum Sempozyumu*, 21 Nisan 2016, ss. 116-120.
- Cemil Hakyemez, “Sünnî-Şii İlişkilerinde Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği*, 2016, ss. 89-124.

- İbrahim Barca, “Geçmişin Hakikat Âleminde İnternetin Sanal Âlemine Şii-Sünni Diyalog ve Yakınlaşma Çalışmaları”, *I. Uluslararası Sanal Âlemin Din Eğitimi Geliştirmede Kapasitesi ve Etkisi Sempozyumu*, Kum, el- Mustafa Tercüme ve Yayıncılık Merkezi, 2017.

2000’li yılların başlarından itibaren takrîbü’l-mezâhib ile ilgili olarak makaleler yazılmaya başlanmıştır. Bu alanda ilk çalışma, İlyas Üzüm’den gelmiştir. Kendisi aynı zamanda Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde aynı isimle ansiklopedi maddesi de kaleme almıştır. Ansiklopedi maddesinin daha geniş hali olan bu çalışma, düşüncenin Mısır dönemini ele almıştır.

Öncelikle sempozyum bildirisi olarak sunulan ve daha sonra bilimsel bir dergide makale olarak yayınlanan çalışmalar yoğun olarak bulunmaktadır. Sempozyumlarla ilgili olarak yapılan ilk çalışma CAFERİDER tarafından düzenlenen sempozyumdur.⁷ 14-15 Nisan 2007 tarihinde İstanbul’da düzenlenen “Fikirde Uzlaş, Eylemde Birlik” sempozyumu, ülkemizden ve İslam dünyasından birçok ilim ve siyaset adamı katılmıştır. Toplantıya, (merhum) Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Hasan Onat, Kafkas Müslümanları Lideri Allahşükür Paşazade, İran’daki İslam Mezhepleri Yakınlaştırma Kurumu Genel Sekreteri Ayetullah Muhammed Ali Teshîrî, Irak Nəcəf Cuma İmamı H. İslam Seyyid Sadruddin el-Qubançi, Prof. Dr. Hayrettin Karaman gibi önemli ilim adamları ile siyasi kanattan Afganistan Lideri Hamid Karzai’nin danışmanı ve Namık Kemal Zeybek gibi önemli ilim ve siyaset adamları katılmıştır. Bu toplantıda sunulan tebliğler temelde İslami mezhepler arasında fikir ayrılığının ortadan nasıl kaldırılabilir? Sorusunun cevapları aranmıştır. Teberreiyen bu toplantıda takrîbü’l-mezâhib hayata geçirilmesinde izlenecek yolu yani stratejileri ele almıştır. Hasan Onat burada yaptığı konuşmasında,

Müslümanlar din adına birbirini öldürüyorlar. Irak ve Pakistan, bunun en canlı örneği. Mezhepler din yerine geçmemelidir. Ama ne yazık ki mezhepler dinleştirilmiştir. Neyin din neyin din dışı olduğunu iyi anlamamız lazım. Mezhepler din değil insan ürünüdür. Mezhep kurucuları hata yapmış olabileceklerini söylerken, insanlar bunun tam tersini yapıyor. Mezhepleri bir zenginlik olarak görmek zorundayız. Sünni ya da Şii olmadan önce Müslümanız. Ondan da önce insanız.

diyerek konunun önemine dikkat çekmiştir.

Bununla birlikte çalışmaların önemli kısmı, 2014 yılında Çorum’da düzenlenen “*Ortadoğu’nun Geleceği Açısından Şii-Sünnî İlişkileri*” adlı sempozyumda sunulmuş bildirimlerdir. Bu bildirimler, daha sonra e-Makâlât dergisinin 2013/2. Sayısı bu sempozyuma hasredilmiş olup bu sayıda yayınlanmıştır.⁸ Yine “*İntizar Dergisi*”nde Hasan Hüseyin Güneş tarafından yazılan çalışmalar listede geniş yer bulmuştur. İntizar Dergisi, ülkemizde 2014 yılında birkaç sayı olarak çıkmıştır. Genellikle Şii düşünceye ait makale ve çevirilere yer verilen bu derginin güncel sayılarına ulaşamamakla birlikte hâlihazırda yayımlandığına dair bilgi ve malumat da bulunmamaktadır. Bu başlık altında, kavrama dair iki makalesi ile Mehmet Ali Büyükkara, gerek kitabı gerek Sünni-Şii birlikteliğinin nasıl olacağına dair makalesi ve bildirisi ile Cemil Hakyemez ve konu hakkında makale ve bildirimleri olan Doğan Kaplan’ın isimlerini zikretmek gerekir.

⁷ Toplantı ile ilgili basına yansıyan ifadeler için bkz: (Dünya Bülteni, 2007).

⁸ Sempozyum, Çorum Belediyesi tarafından sempozyum kitabı olarak basılmıştır. Bkz: *Ortadoğu’nun Geleceği Açısından Şii-Sünnî İlişkileri*, (Editör: Mesut Okumuş, Cemil Hakyemez), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2014.

Burada zikredilmesinde fayda gördüğümüz bir diğer çalışma da 2016 yılında Harran Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen, “*Hz. Peygamber, Tevhid ve Vahdet*” temalı “*Şanlıurfa Uluslararası X. Kutlu Doğum Sempozyumu*”dur. Bu sempozyumda İslam dünyasında Müslümanların vahdeti konu edilmiştir. Sempozyumda sunulan bildiriler, “İslam’da Vahdet, Kur’an’da Vahdet, Hadislerde Vahdet, Tasavvuf ve Mezhepler Tarihi’nde Vahdet, Edebiyat ve Sanatta Vahdet ve İslam Toplumunda Vahdet” başlıkları altında değerlendirilmiştir.⁹

Değerlendirmeler

Bu başlık altında takrîbü’l-mezâhib düşüncesi ile ilgili beş değerlendirme yazısına yer verilmiştir. Bu değerlendirmeler, “*Marife*” dergisinin “*Ehl-i Sünnet*” özel sayısında derginin son kısmında “Soruşturma” başlığı altında Şerafettin Gölcük, Ferhat Koca, Süleyman Uludağ ve İlyas Çelebi’ye;

- Ehl-i Sünnet isimlendirmesinin değeri nedir? Böyle bir isim belirlenmemiş olsaydı yerine ne önerilebilirdi?
- Ehl-i Sünnet çatısını kuran temel unsurlar nelerdir?
- Ehl-i Sünnet düşüncesinin ilim ve fikir tarihi içindeki rolü hakkında ne dersiniz?
- Ehl-i Sünnet, firkalaşma tarihinde hangi hususları tetikleyici/etkileyici olmuştur?
- Ehl-i Sünnet-siyasi erk ilişkisi: Çatışma ve diyalog hakkında ne dersiniz?
- Sosyo-kültürel hayatta Ehl-i Sünnet düşüncesinin yansımaları nelerdir?
- *Takrîbü’l-mezâhib mümkün bir düşünce midir?*
- Günümüz ilim, düşünce ve sosyal hayatı bakımından Ehl-i Sünnet ne anlam ifade etmektedir?

şeklinde sorular sorulmuştur. Bu sorulardan biri, takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin imkânı üzerinedir. Bu soru bağlamında genel görüşler ifade edilerek değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Buna göre söz konusu soruşturmada adı geçen bölümlerin künyesi şu şekildedir:

- Şerafettin Gölcük, “Takrîbü’l-mezâhib mümkün bir düşünce midir?”, Soruşturma, *Marife*, yıl. 5, sayı. 3, Kış-2005, s. 427.
- Sönmez Kutlu, “Takrîbü’l-mezâhib mümkün bir düşünce midir?”, Soruşturma, *Marife*, yıl. 5, sayı. 3, Kış-2005, s. 437-438.
- Süleyman Uludağ, “Takrîbü’l-mezâhib mümkün bir düşünce midir?”, Soruşturma, *Marife*, yıl. 5, sayı. 3, Kış-2005, s. 448-449.
- Ferhat Koca, “Takrîbü’l-mezâhib mümkün bir düşünce midir?”, Soruşturma, *Marife*, yıl. 5, sayı. 3, Kış-2005, s. 455.
- İlyas Çelebi, “Takrîbü’l-mezâhib mümkün bir düşünce midir?”, Soruşturma, *Marife*, yıl. 5, sayı. 3, Kış-2005, s. 458.

⁹ Sempozyum kitapçığına, <http://ilahiyat.harran.edu.tr/assets/uploads/other/files/ilahiyat/files/hz-peygamber-tevhid-ve-vahdet-sempozyum-kitabi-28122016.pdf> uzantılı internet adresinden ulaşmak mümkündür.

Takrîbü’l-mezâhib ile ilgili ilk yapılan değerlendirme Şerafettin Gölcük’e aittir. Gölcük, takrîbü’l-mezâhib’in abesle iştigal ve beyhude bir çaba olduğu ifade eder. Ayrıca bu düşüncenin insan tabiatına aykırı olduğunu ifade etmiştir.

İkinci değerlendirmenin sahibi olan Sönmez Kutlu, takrîbü’l-mezâhib düşüncesi ile alakalı tarihi seyri özetledikten sonra bu dönemde İslam ümmetinin birlik içerisinde olmasının önemine işaret etmiştir. Ancak takrîbü’l-mezâhib ile ilgili olarak bu dönemde önemli olanın karşılıklı dayanışma ve diyalogu geliştirmenin gerekliliğine işaret etmiştir. Ancak Müslümanların vahdet adı altında birbirini dönüştürmesi veya değiştirmesi, kendine benzetmeye çalışması olmamalıdır demiştir.

Süleyman Uludağ ise değerlendirmesinde olaya farklı bir pencereden bakmıştır. Uludağ, takrîbü’l-mezâhib’in mezhepleri birleştirmek olmadığı, aslında bunun mümkün de olmadığını ifade etmiştir. Takrîbü’l-mezâhib, mezheplerin birbirine karşı saygılı ve yakın durması manasındadır. Dolayısıyla bu durum aslında Ehl-i Sünnet’in de kabul edeceği bir gerçektir.

Ferhat Koca ise, mezhepler arasında bir birlik oluşturma ihtiyacı, aslında mezhep ihtilaflarının arttığı dönemlerde kendisini gösteren bir durumdur. İtikâdî mezhepler arasında takrîbü’l-mezâhib düşüncesi hâkimken benzer durum fıkhi mezhepler arasında da düşünülmektedir. Takrîbü’l-mezâhib’den kasıt eğer itikâdî mezhepleri birleştirerek tek bir mezhep ortaya çıkarmak kastediliyorsa bu mümkün değildir. Ancak burada amaç, mezheplerin kendi kimliklerini koruyarak İslam birliğini sağlamak ve vurgulamaksa böyle bir çalışma hem imkân dâhilindedir hem de her türlü takdire şayandır.

Son değerlendirme İlyas Çelebi tarafından yapılmıştır. Çelebi, eğer usulüne uygun olarak bu düşünce hayata geçirilirse hem olumlu hem de gereklidir. Özellikle mezhepler arasında çözümü giderek zorlaşan problemlerin çözümünde takrîbü’l-mezâhib bir geçiş rolü de üstlenebilir.

Yapılan değerlendirmelere bakıldığında, takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin iki yönüne vurgu yapılmıştır. Bu kavram ile mezheplerin ana kimliklerini bozarak yeni bir mezhep oluşturmak veya diğer mezhepleri yok sayarak tek bir mezhebe bağlılığın esas olduğu durumlarda bu düşüncenin tatbiki mümkün değildir. Ancak d takrîbü’l-mezâhib’in diğer yönü olan birleştirici rolü, diğerini hiçe saymadan olduğu gibi kabul ederek sadece İslam ümmeti arasında safların sıklaştırılması amacıyla hareket edilirse bu düşünce hem gerekli hem de imkân dâhilinde görülmektedir.

SONUÇ

Takrîbü’l-mezâhib, her ne kadar 20. asrın kavramı olarak bilinse de tarihçiler bu kavramın kökeninin Sultan I. Mahmud-Nadir Şah arasında geçen ve Caferiliğin hak mezhep sayılması için yapılan karşılıklı görüşmelere ve Nəcəf Toplantısı’nda Sünni-Şii ittifak çalışmalarına dayandırmaktadır. Bu dönemde takrîbü’l-mezâhib kavramı, müstakil olarak kaynaklarda kullanılmadığından, yapılan çalışmalar ancak ittifak arayışları veya takrîbü’l-mezâhibe yönelik ilk girişimler ve bu düşüncenin ilk nüveleri olarak değerlendirilmektedir. Takrîb düşüncesinin, kavramsallaşma ve kurumsallaşma itibarıyla 1945’ten sonra ortaya atıldığı bilinmektedir.

İranlı bir Şii âlim tarafından Mısır’da ortaya atılan bu düşünce, Ezher ulemasının desteği ile kurumsallaşmış, birçok ilmi ve dini toplantı, yayın ve benzeri etkinlikler

gerçekleştirilmiştir. Düşünce ve kurumla ilgili ilk yayınlar Mısır’da yazılmış ve buradan dünyaya yayılmıştır. Özellikle kurum tarafından neşredilen Risâletü’l-İslâm Dergisi, kurumun ve düşüncenin sesi olmuştur. Ancak her düşünce gibi oluşum, gelişim, duraklama ve çöküş aşamalarını tamamlayarak 1972’de Mısır’daki sürecini tamamlamıştır. Bu süreç, politik ve apolitik sebepler dolayısıyla sona ermiştir. Ancak Dârü’t-Takrib döneminde yapılan bazı çalışmaların Şii mezhebi lehine olması, süreç içerisinde Sünni ulemanın desteğini çekmesine neden olmuştur. Bu durum, düşüncenin ivme kaybetmesini hızlandırmıştır. Mısır dönemi sonrasında komşu İslam ülkelerinde benzer girişimlerde bulunulmuşsa da günümüzde bu çalışmalar İran tarafından devam ettirilmektedir.

Takrîbü’l-mezâhib ile ilgili çalışmalar, aralıksız olarak Batı’da da devam etmiştir. Yukarıda tasnif ettiğimiz her başlıkta yapılan birçok çalışma öncelikle İran ve Batı’da yapılmıştır. Özellikle Batı’da “*Islamic Ecumenism*” başlığı altında takrîb düşüncesi üzerine birçok yayın neşredilmiştir.

Ülkemizde söz konusu kavram ve düşünceyle alakalı yapılan çalışmalara bakıldığında, yeni yeni başladığı görülmektedir. Kıyas yapıldığında, konu ile alakalı Şii dünyada ve Batı’da daha fazla çalışma yapıldığı görülmektedir. Şüphesiz bunda kavramın Ehli Sünnet camiası tarafından kabul görmemesi hatta bu kavramı yeterince tanımaması, kavram şüpheli yaklaşılmasına neden olmaktadır. Bu şüphelerin ortaya çıkmasında da takrîbü’l-mezâhib düşüncesi ekseninde Şii dünyanın gerçekleştirdikleri tek yönlü uygulama ve planlar neden olmuştur demek yanlış olmaz.

Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, 2000’li yılların başında başladığı görülmektedir. Bu alanda ülkemizde müstakil bir eser mevcut değildir. 90’lı yılların başında İran’da yazılan vahdet konulu eserlerin tercümesi ile başlayan yayın süreci günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir. Yayınlanan eserler, Şii kökenli yazarların çalışmalarından ibarettir. Ancak ülkemizde makale ve bildiri tarzında yazılan eserler hiç de azımsanmayacak durumdadır. Özellikle doğrudan takrîb düşüncesiyle ilgili yazılar bilimsel çerçevede ele alınmış olup bu çalışmalarda kavramın tanıtımı ve tarihsel sürecine yer verilmiştir. Ülkemizde kavramla ilgili olarak mezhebi taassupla ele alınan bir çalışma veya takrîb düşüncesinin karalama kapsamlı herhangi bir faaliyet bulunmamaktadır. Bütün çalışmalar bilimsel ölçütlerde yazılmış olup fikir ve görüşler İslam’ın temel kaynaklarına dayandırılmaktadır. Birçok çalışmada, takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin imkânı üzerinde durulmuş, “*nasıl bir birliktelik sağlanabilir?*” sorusuna cevaplar aranmıştır.

Konu ile doğrudan alakalı tezlerin yapılmaya başlanması, Sünni-Şii ilim ve din adamlarının iyi niyet esasına dayalı hareket etmesi ile birlikte önümüzdeki süreçte daha da fazla bilimsel etkinliklerin yapılacağı öngörülmektedir. Ayrıca birbirini daha iyi tanımaya yönelik yapılan çalışmaların kısmen sonuç verdiğini de görmekteyiz. Nitekim İran’daki Takrîbü’l-Mezâhib Kurumu Başkanı Ayetullah Şeyh Muhsin el-Erakî Diyanet İşleri Başkanlığı’nın resmi davetlisi olarak 2017 yılında ülkemize gelmiştir. Bu kapsamda hem Diyanet İşleri Başkanlığı’nı hem de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni ziyaret etmiştir.

Görüldüğü üzere takrîbü’l-mezâhib düşüncesinin önemi İslam dünyasında iyice anlaşıldığı ve tarafların bu düşüncenin ruhuna uygun hareket ettiği sürece bu düşünce İslam dünyası için bir gereklilik olarak görülmektedir. Hatta itikâdî mezhepleri birbirine yakınlaştırmak amacıyla ortaya atılan bu düşünce, farklı isimler altında fikhi mezheplere de uygulanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla İslam ümmeti için gerekli olan bu düşünce için herkes üzerine düşeni usulüne uygun şekilde yerine getirirse, bu konuda hem ilmi

çalışmalar giderek artacak hem de İslam dünyasında mezhep temelli kavgalar giderek azalacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. (2017). *Şîî-Sünnî Takrîb Çalışmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Allâm, A. (2010). *et-Takrîb beyne’s-Sünne ve’s-Şîa: Ru’ye siyâsiyye*. Kahire: el-Merkezü’l-Arabi li’d-Dirasati’l-İnsaniyye.
- Arıkan, A. (2013). *Şiîlerin Takribi ve Suûdilerin Teklifi*. e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2, 275-292.
- Bekir b. Abdullah ez-Zeyd. (1434). *Hakikatü da’veti’t-takrîb: Tarih...ehdâf...ve mâzâ ba’d?* Riyad: Merkezü’l-Buhûs ve’d-Dirâse.
- Bengio, O.; Litvak M. (2011). *The Sunna and Shi’a in History: Division and Ecumenism in the Muslim Middle East*. New York: Palgrave Macmillan.
- BOA. (2014). *I. Mahmud-Nâdir Şah Mektuplaşmaları, 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri (Transkripsiyon/Tıpkıbasım)*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 136, İstanbul: Bion Matbaacılık.
- Brunner, R. (2013). Sunnites and Shiites in Modern Islam: Politics, Rapprochement and the role of al-Azhar, *The Dynamics of Sunni-Shia Relationships Doctrine, Transnationalism, Intellectuals and the Media*. London: Hurst & Company, 25-40.
- Brunner, R., (2004). *Islamic Ecumenism in the 20th Century: The Azhar and Shiism between Rapprochement and Restraint*. Leiden: E. J. Brill.
- Dehbân, N. (ty.). Dârü’t-Takrîb Mısr, *Kurdnoor.ir*. 10.12.2019 tarihinde <http://www.kurdnoor.ir/content/news/index.php?id=205&title=> adresinden alındı.
- Dünya Bülteni. (2007). *İslam âlimlerinden birliktelik çağrısı*. 04.10.2019 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/islam-alimlerinden-birliktelik-cagrisi-h11643.html> adresinden alındı.
- el-Gıfârî, Nasır b. A. (1992). *Mes’eletü’t-takrîb beyne Ehli’s-Sünne ve’s-Şîa*. Riyad: Dârü’t-Taybe li’n-Neşr ve’t-Tevzi’.
- Elhan, N. (2016). İran Devrimi’nin Türkiye’de Yansımaları: “İrancılık” ve “İrancı” İslamcılık. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, III/2, 28-57.
- el-Mecmaû’l-Âlemî li’t-Takrîb Beyne’l-Mezahibi’l-İslamiyye: Ehdâfihü ve menhecühü ve müncezâtühü*, (2005). Tahran: el-Mecmaû’l-Âlemî li’t-Takrîb Beyne’l-Mezahibi’l-İslamiyye.
- el-Müsevî, Abdü’l-Hüseyin Şerefüddîn. (ty.). *el-Mürâcaât*. (çev: Sabahattin Sonay), İstanbul: Velayet Yayıncılık.
- Ende, W., (2004). Takrîb, *Encyclopaedia Dictionary Islam Muslim World*. (etc. Gibb, Kramer. Scholars), 12 vols., Brill Publisher, 139-140.

- eş-Şirâzî, Abdülkerim B. (1992). *el-Vahdetü’l-İslâmiyye evi’t-takrîb beyne’l-mezâhibi’l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü’l-Â’lemî li’l-Matbûât.
- eş-Şirâzî, Abdülkerim B. (ty.). Zikriyyâtü’ş-Şeyh Muhammed Takî el-Kummî an mesîrati Dâri’t-Takrîb, *Risâletü’t-Takrîb*. Tahran, XVIII, 76-94.
- “et-Takrîb fi Türkiye”, Neşâtâtun Âlemiyye, *Risâletü’t-Takrîb*. XVIII, Tahran, 137-139.
- Ahmed Ali, A. S. (2008). *et-Takrîb beyne Ehli’s-Sünne ve’ş-Şîa-Mâ lehû vemâ aleyh*. Mısır: Dârû’l-Yakîn.
- Fazlur Rahman. (1990). *İslam ve Çağdaşlık, Fikrî Bir Geleneğin Değişimi*. Çev. Hayri Kırbaoğlu, Ankara: Ankara Okulu, Ankara, 1990.
- Kramer, M. (1992). The Global Village of Islam, *Middle East Contemporary Survey*. San Francisco & Oxford: Westview Press, Boulder, XVI, 193-226.
- Laurence, L. (1938). *Nâdir Shah: Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources*. London: Luzac & Co.
- Litvak, M. (2011). Encounters Between Shi’i and Sunni “Ulama” in Ottoman Iraq, *The Sunna and Shia in History: Division and Ecumenism in the Muslim Middle East*. New York: Palgrave Macmillan, 69-86.
- Ortadoğu’nun Geleceği Açısından Şî’-Sünnî İlişkileri*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.
- Süveydî, Ebü’l-Berekât A. (1323). *el-Huccetü’l-kat’iyye li ittifâki’l-firaki’l-İslâmiyye*. Mısır: Matbaaatü’s-Saade.
- Süveydî, Ebü’l-Berekât A. (2014). Hucec-i Kat’iyye, *Hak Sözü’n Vesikaları*. İstanbul: Hakikat Kitâbevi Yayınları. No: 2.
- Şeltût, M. (1959). “Fetvâ Târîhiyye”, *Risâletü’l-İslâm*. XLIII, Kâhire, 227-229.
- Tarik, R. (2018). *İslam Düşüncesinde Mezhepleri Yakınlaştırma Girişimleri (Takrîbü’l-Mezâhib: Mısır Örneği)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Teberreian, M. H. (2007). Takrîbü’l-Mezâhib Stratejisi. *Uluslararası Fikirde Uzlaşma Eylemde Birlik Sempozyumu*, İstanbul: CAFERİDER, 52-59.
- Vali Reza, N. (2006). *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future*. New York: W.W.Norton Company.
- Ze’evi, D. (2007). The Present Shia-Sunna Divide: Remaking Şirâzî Memory. *Middle East Brief*, Crown Center for Middle East Studies or Brandeis University, No. 19, 1-8.